

Imprint coordonat de
ION M. IONIȚĂ

We know
books

GALLAGHER FENWICK

ZELENSKI

UN ACTOR PE SCENA
VIETII ȘI A MORTII

Traducere din limba franceză de ALINA PAVELESCU

Prefață de FLORIN ȘPERLEA

CORINT
ISTORIE
—2022—

Cuprins

Prefață – <i>Un lider înăscut</i> de Florin Șperlea	7
<i>Introducere</i>	19
Capitolul 1 – <i>Mai mult Monty Python decât Portocala mecanică</i>	25
Capitolul 2 – <i>„Rusia Kieveană”</i>	41
Capitolul 3 – <i>Zelenski, servitor al oligarhului?</i>	56
Capitolul 4 – <i>Evreul celorlalți</i>	74
Capitolul 5 – <i>De la Maidan la Servitorul poporului</i>	96
Capitolul 6 – <i>În afara sistemului</i>	114
Capitolul 7 – <i>O țară care râde de sine</i>	129
Capitolul 8 – <i>Capcana Donbasului</i>	150
Capitolul 9 – <i>Amatorul și puterea</i>	177
Capitolul 10 – <i>Metamorfoza</i>	197
<i>Concluzie</i>	212

Capitolul 1

Mai mult Monty Python decât Portocala mecanică

„Războiul este o treabă mult prea serioasă pentru a o lăsa pe mâna militarilor!” a spus cândva Georges Clemenceau. În cazul Ucrainei, ea este pe mâna unui comediant. Acesta este domeniul care l-a atras de foarte devreme pe Volodimir Oleksandrovici Zelenski, încă din fragedă copilărie și până la cucerirea puterii politice. Cu toate acestea, violența, fie ea socială, economică sau chiar fizică, nu îi este străină. A ales adeseori să ia o în derâdere sau să creadă că este cu puțință să o îngrădești prin cuvinte, dar numai până pe 24 februarie 2022, ziua invaziei rusești. În câteva ore, cel care excela în improvizații teatrale și care și-a construit toată cariera profesională în jurul râsului a devenit lider de război. Are 44 de ani și cere arme lumii întregi. Nimic nu pare să-l fi pregătit pentru asta. Calamburul nu mai este o opțiune pentru președintele refugiat într-un buncăr, iar vremea lipsei de griji, de când era un puști pe străzile din Krivoi Rog, ține de trecut.

A râde și a-i face pe alții să râdă au fost veritabile alegeri de viață pentru cel pe care prietenii îl strigau „Vova”. Părinții lui, care ocupau pe atunci posturi tipice pentru mica inteligenție sovietică (tatăl era profesor de informatică și specialist în cibernetică, iar mama era ingineră), au încercat să-i împiedice

alegera și l-au încurajat să se îndrepte către un domeniu de studii serioase. Sunt intelectuali realizați într-un mediu muncitoresc. Să fii clown, chiar și la televizor, este o meserie din care este greu să trăiești așa cum trebuie. Tatăl, Oleksandr Zelenski, originar din Krivoi Rog, este un matematician ale cărui lucrări în domeniul automatizărilor și al utilizării inteligenței artificiale în exploatarea miniere sunt foarte respectate. Așa cum crede fiul lui, este chiar unul dintre „cei mai buni specialiști sovietici” în domeniu¹. În 1995, a fost numit la conducerea departamentului de informatică al universității locale, aceeași la care va studia mai târziu și fiul lui. Și-ar fi dorit ca fiul lui să-i calce pe urme. De altfel, este ceea ce el va face la început, părădând a fi pasionat de programare, dar renunțând ulterior la aceasta. Fiu unic, Vova este în centrul atenției întregii familii. Părinții îi sunt adeseori complici. Mai târziu, Volodimir avea să spună că părinții lui nu au încercat niciodată să-i fixeze limite, nici să-l împiedice să devină actor de comedie, în pofida îngrijorărilor lor: „N-au fost niciodată o povară. Simțeam că sunt protejat de ei [...]. Uneori trebuie doar să te asiguri că nu intervin derapaje. Când ești tânăr, uneori faci lucruri fără să te gândești, vrei să fii liber, să-ți trăiești viața, iar ei sunt acolo pentru a te supraveghea”².

Într-un alt interviu, acordat chiar înainte de a-și oficializa candidatura la prezidențiale, Zelenski își descria astfel educația: „Părinții mei sunt importanți pentru mine. Au fost așa mai ales înainte de a-mi întemeia propria familie, de a avea soție și copii. Ei mi-au transmis ceva esențial – o educație

¹ <https://gordonua.com/publications/zelenskiy-yakshcho-mene-ob-erut-prezydentom-spochatku-budut-polyvaty-brudom-potim-povazhaty-a-potimplakaty-koly-pidu-609294.html> (n. a.).

² <https://tsn.ua/video/video-novini/volodimir-zelenskiy-rozkazav-p-ro-stosunki-z-batkami.html> (n. a.).

foarte strictă, o viziune clară a lumii, respingerea acută a minciunii și a falsității. De aceea reacționez la toate minciunile de pe internet. [...] Nu pot să mă abțin, mai ales când este vorba despre bani. Știu că tata o să mă sune și o să-mi spună: *De ce n-ai zis nimic? Știi că nu este adevărat! Trebuie să o spui! Știi că mi-ar fi rușine să merg pe stradă, știi că sunt respectat la universitate!* Și mă gândesc mereu la asta: Dumnezeu nu permite astfel de lucruri, deci trebuie să răspund. De aceea reacționez mereu vehement la minciuni. Este principala valoare pe care mi-au transmis-o părinții mei”¹.

În copilărie, Zelenski a practicat diverse activități artistice și sportive... pianul, dar și luptele greco-romane, haltere – pentru a deveni un dur, căci viața nu este întotdeauna blândă la Krivoi Rog pentru această familie de evrei laici.

Cu excepția celor patru ani în care și-a urmat tatăl în Mongolia, la Erdenet, unde lucra ca inginer într-o uzină de extragere și de prelucrare a minereului, viitorul președinte și-a petrecut toată copilăria, până la sfârșitul studiilor, într-un oraș cu proastă reputație, „un oraș de bandiți”² cum l-a numit chiar el. S-a născut pe 25 ianuarie 1978. La acea vreme, Ucraina era încă socialistă și sovietică.

Orașul natal al celor doi Zelenski, tată și fiu, este situat la 352 de kilometri de Kiev. Krivoi Rog (care înseamnă „corn răsucit” în ucraineană) este considerat cel mai lung oraș din Europa. Pe zeci de kilometri (mai mult de 120, potrivit localnicilor, dar mai puțin de 80 în realitate), se întind mine de extracție a coc-sului și a fierului, instalații de prelucrare, furnale și uzine metalurgice. Instalații care brăzdează și poluează un peisaj ușor

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=P8OBR9yigFA> (n. a.).

² <https://gordonua.com/publications/zelenskiy-yakshcho-mene-ob-erut-prezydentom-spochatku-budut-polyvaty-brudom-potim-povazhaty-a-potimplakaty-koly-pidu-609294.html> (n. a.).

văluit. Solul stepei este dens și greu de utilizat pentru agricultură. Râurile precum Saksahan și Inhuleț, afluenți ai celui mai mare fluviu din Ucraina, Niprul, i-au atras, fără îndoială, pe cazaci, care s-au instalat aici cam cu 200 de ani înainte de descoperirea minereului de fier, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Aduse la suprafață și valorificate, aceste metale vor pecetlui soarta acestui teritoriu cu vegetație luxuriantă. Pământul este fertil, iar clima continental moderată, dar bazinele miniere și formațiunile feruginoase sunt cele care îi interesează pe investitori. Ei au remarcat imediat potențialul de netăgăduit al resurselor. Viitorul le va da dreptate. Fierul, huila și fonta, care sunt produse aici din abundență, reprezintă pilonii puternicei siderurgii sovietice.

La scara unui continent aflat în plină revoluție industrială, Krivoi Rog este unul dintre polii importanți ai metalurgiei. Aici, locuitorii se mândresc cu fabricarea barelor de metal – fontă, fier, oțel – care sunt trimise peste tot, în țară sau în străinătate. Nici cărbunele nu lipsește! Salariile sunt bune, mult mai bune decât în alte industrii naționale, cu condiția să fii dispus să-ți riști viața manevrând mașinării foarte periculoase sau lucrând uneori în mine a căror adâncime atinge sute de metri sub pământ.

Natura, totuși, suferă de pe urma exploatărilor, la fel și toți cei care se stabilesc în acest mediu extrem de poluat. Valurile de praf de culoarea ocrului care se ridică din siturile de extracție către cerul liber sunt transportate de vânt la sute de kilometri distanță. Ele acoperă totul cu o peliculă subțire, roșiatică și nocivă. Fumul greșos degajat de furnale, dejecțiile deversate direct în râuri au, de asemenea, un efect nefast asupra sănătății locuitorilor. Cazurile de cancer și bolile respiratorii sunt foarte numeroase. Cu parcurile sale cam neîngrijite și cu râurile poluate (uneori, scăldatul produce erupții pe piele),

viața la Krivoi Rog este departe de a corespunde visurilor tânărului Zelenski, iar trecerea timpului nu aduce nicio schimbare. Mai târziu nu-și va nega apartenența la acest oraș cu bulevarde largi străbătute de șinele de tramvai, căci omul de stat știe că locul acesta și experiențele trăite aici l-au format. De foarte devreme, a fost convins că umorul este calea care îi va permite să fugă de tristețea acestui oraș industrial.

Familia Zelenski locuiește în Kvartal 95 („Cartierul 95”). Această parte a orașului se deosebește de celelalte prin prezența Piațetei Gorkogo – aluzie la scriitorul rus Maxim Gorki – în mijlocul căreia tronează o coloană centrală care este împodobită cu blazonul orașului, ale cărui simboluri amintesc de istoria națională și de caracteristicile peisajului: un corn alb pentru praf de pușcă, în stil căzăcesc, deasupra căruia sunt reprezentate trei frunze de stejar și două ghinde. În cartier, toate drumurile duc spre această piațetă, loc intens circulat, dar și loc de întâlnire, mai ales pentru cei tineri. Din școala primară până în școala secundară, Vova a mers la cursuri în apropierea cvartalului de blocuri unde locuia doar cu mama lui, căci tatăl petrecea mult timp în Mongolia. Cât despre gustul lui pentru dans, muzică și engleză... cei care i l-au trezit, de foarte devreme, au fost profesorii, cei care îl strigau „Volodia”. Valentina Ignatenko, directoarea școlii primare pe care a frecventat-o, povestește că Vova a urmat cu entuziasm cursul de dans de la școală:

„Zelenski a fost printre primii care s-au înscris la cursul domnului Petro și care au montat împreună cu el niște spectacole extraordinare. Mai târziu, când Volodimir a câștigat la emisiunea *Dancing with the Stars*, am fost foarte mândri. Primul lui dans de salon a avut loc aici, în școala noastră!”¹

¹ <https://osvitoria.media/experience/poroshenko-ta-zelenskyj-htonaspravdi-za-nymy-stoyit/> (n. a.).

Spre iritarea părinților lui, care erau oameni de știință, a devenit foarte repede evident că Volodimir era atras de materiale literare, de exprimarea orală și corporală. Istoria țării sale îi va permite să-și lărgescă încă și mai mult orizontul cultural.

Zelenski are 13 ani când, în 1991, Ucraina își proclamă independența. Urmează un referendum la care opțiunea „da” întrunește 90%, un scor... stalinist. Un puternic vânt de schimbare suflă peste această zonă a lumii. Zidul Berlinului căzuse cu doi ani mai înainte. URSS nu mai există. Unii profită de situație pentru a se îmbogăți rapid. Alții rămân la periferia Istoriei. Printre aceștia din urmă se numără și muncitorii din Krivoi Rog. Declanșat cu puțin înainte de sfârșitul anilor '80, declinul orașului, care suferă de pe urma încetinirii activității industriale, continuă și se accelerează. Numeroși muncitori se trezesc în șomaj, iar o parte din tinerii lipsiți de ocupație scufundă orașul într-o mlaștină a micii delincvențe și a violenței extreme. Bandele de tineri, *bihuni* („alergătorii”) bântuie prin oraș. Numele dat acestui fenomen – „alergătorii” – se referă la modul lor de operare. Năvălesc în viteză pe teritoriul inamic, atacând, răsturnând și spărgând tot ce le stă în cale: „Vreme de peste un deceniu, faptele și comportamentul acestor bande au provocat moartea a 28 de copii și a unui polițist. Peste 2 000 de adolescenți au fost răniți. Oamenii de pe ambulanțe au raportat sute de incidente grave, dar legile nu permit aducerea în fața justiției a autorilor acestor crime, pentru că minorii sub 16 ani, chiar dacă dețin arme de foc sau explozibili, nu sunt supuși rigorilor legii”¹.

Înarmate cu lanțuri, bâte, grenade și pistoale fabricate uneori de ei înșiși, aceste grupuri funcționează ca niște mici organizații mafiote rivale, oferindu-le protecția lor celor care le achită o taxă, uneori smulsă cu forța. Adeziunea la unul dintre aceste grupuri implică, desigur, un ritual de trecere, căci trebuie

¹ <https://zaborona.com/en/Kryviyî-rih-runners/> (n. a.).

facută diferența între cei slabi și cei puternici. Fiecare candidat este bătut zdravăn. Nu sunt reținuți decât aceia care, după ce li s-a aplicat acest tratament, au rămas în picioare. Fiecare dintre aceste bande aparține de unul din cele 200 de cartiere ale orașului. Importanța fenomenului este atât de mare, încât, în toată țara, Krivoi Rog este acum sinonim cu lipsa de siguranță. Imun la această răsturnare de situație, Zelenski și-a urmat cu hotărâre pasiunea, care nu îl va mai părăsi.

Umorul este arma preferată a lui Vova. Violenței din stradă, el și prietenii lui i-au preferat rivalitatea din cadrul concursurilor de scheciuri și glume improvizate, foarte la modă în Rusia și în țările din fosta URSS. Eroii lui sunt regii umorului absurd, ai satirei și ai burlescului: Monthy Python. Începând cu anii '70 și în deceniile următoare, aceste vedete britanice au creat un univers adesea suprarealist, în care n-au ezitat să ia în răs marile mituri ale istoriei. În 1982, spre exemplu, într-un spectacol filmat, au pus în scenă marile figuri ale comunismului. În scheci, actorii îi întruchiează pe Mao, Lenin, Che Guevara și Karl Marx, participând la un simulacru de joc televizat, *Întrebări pentru un comunist*. Un prezentator stă în picioare în fața acestor mari figuri istorice, care stau așezate ca niște școlari cuminiți, și le adresează întrebări referitoare la actualitatea sportivă a momentului: „Prima întrebare este pentru dumneavoastră, Karl Marx, și se referă la *The Hammers*. Care echipă engleză de fotbal are această poreclă?” Autorul *Manifestului Partidului Comunist* este, în mod vizibil, în afara zonei sale de competență și nu poate da răspunsul. Sala se distrează. După câteva secunde de tăcere, prezentatorul reacționează: „*The Hammers!* Nu, nicio idee?! Atunci nicio șansă, Karl! Este vorba de echipa West Ham!”¹ Câteva minute mai târziu, moderatorul le amintește tuturor că pot câștiga o minunată canapea de

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=vZ9myHhpS9s> (n. a.).

„salon non-materialist”. Expresiile faciale ale personajelor, îmbrăcămintea, suprapunerea a două lumi pe care nimic nu le predispune la o întâlnire... acestea sunt elementele care îi conferă caracterul ilar. Absurditatea este complet asumată și dezarmantă. Acest tip de umor îl inspiră pe Zelenski, ca și acela al lui Benny Hill, rock'n'roll-ul, bugii... A gustat din toate modelele care s-au impus în fostele republici sovietice, atunci când influența occidentală a năvălit peste o țară care se simțea eliberată. Atracția universului anglo-saxon sau pur și simplu a străinătății este tot mai mare pentru Vova, care se gândește să se facă diplomat. Visează la negocieri internaționale și la studiile într-o prestigioasă universitate din Rusia, Institutul de Stat pentru Relații Internaționale de la Moscova. Acest „Harvard rusesc” a format o bună parte din elita sovietică, așa cum este Serghei Lavrov, ministrul Afacerilor Externe. Zelenski, deja rusofon, se concentrează pe învățarea limbii lui Shakespeare. La 16 ani trece TOEFL, un examen care îi certifică nivelul de engleză, și obține o bursă pentru a studia în Israel. Alții pleacă, dar Vova rămâne. Situația face obiectul unei mari dispute între fiu și tatăl al cărui veto pune capăt veleităților de plecare ale studentului. Zelenski a plecat atunci de acasă și a locuit o vreme cu unul dintre prietenii lui din copilărie, cu care va forma în curând o trupă de actori de comedie. Noua ruptură nu îi afectează cu nimic încăpățănarea, un termen folosit adesea de tovarășii lui pentru a-l descrie.

Zelenski avea două ambiții: să fie comic pe scenă și să plece din oraș. Unul dintre prietenii lui cei mai buni, Vadim Perezviev povestește cum au făcut cunoștință la un curs de engleză: „Ne-am împrietenit la o țigară, apoi am creat un grup rock. Făceam *cover*-uri după Beatles, Eagles sau Kino”¹.

¹ <https://www.parismatch.com/Actu/International/Ukraine-Volodymyr-Zelenski-ne-rigole-plus-1623521> (n. a.).

Amândoi frecventau școala secundară din cartierul în care locuiau, „Gimnaziul nr. 95” din Krivoi Rog, a cărui particularitate era că oferea cursuri intensive de limbi străine. Acolo i-a întâlnit Vova pe cei mai mulți dintre oamenii care îi sunt alături și azi. Printre ei, pe cea care avea să-i devină soție, Olena Kîiaško. Sunt născuți în același an, la diferență de două săptămâni. După mulți ani, cea care urma să devină soția sa și prima doamnă a țării va povesti că l-a remarcat cu adevărat la ceremonia de înmânare a diplomelor de la sfârșitul școlii! După spusele Olenei, Zelenski s-a folosit după aceea de pretextul unei casete cu filmul *Basic Instinct* pentru a o aborda pe stradă. Așa a început o poveste de dragoste cu vechea lui colegă de școală¹. În timpul școlii, el avea în mod cert alte preocupări. Alla Cepilko, directoarea liceului, povestește că mai ales una dintre profesoare l-a influențat: „Profesoara de engleză, Janna Iosipovna Kilcitein a devenit primul lui mentor. Ea și-a convins elevii să participe la activitățile Clubului Prieteniei Internaționale. Apoi, au continuat cu profesoara de la clasa superioară, Galina Ghenadievna Dmitrieva. Primele spectacole de teatru au aprins pasiunea, viul interes al lui Volodimir pentru literatură, pentru scrierea de scenarii și pentru piesele de teatru. Era curios, activ și pozitiv... De fapt, nu a frecventat vreo școală de muzică sau vreun grup de teatru. Talentul de actor era natural la el. Fascinația pentru teatrul de amatori a fost impulsul care i-a permis lui Volodimir să se realizeze în plan personal. Presa locală venea și scria despre piesele în care juca Zelenski. Ei au remarcat talentul tânărului”².

Directoarea școlii laudă spiritul de inițiativă al lui Zelenski și îl prezintă ca pe o persoană charismatică, urmată de ceilalți:

¹ <https://hromaske.ua/posts/olena-zelenska-sho-vidomo-pro-novushu-ledi> (n. a.).

² Interviu cu Alla Cepilko, 4 aprilie 2022 (n. a.).

„Volodimir se descurca bine la toate materiile de la școală. Avea un nivel foarte ridicat. Vesel și foarte spiritual, era totodată serios și responsabil. Nu tolera nedreptatea și nu ezita să-și apere punctul de vedere. Avea multe calități personale, precum sociabilitatea, o minte deschisă, sinceritate. Acestea l-au ajutat să devină un lider, nu doar printre colegii de vârsta lui, dar și printre elevii întregii școli”¹.

Valorile principale ale liceului erau respectul față de ceilalți, creativitatea și bunele maniere. Când o întrebăm pe doamna Cepilko dacă fostul ei elev nu avea totuși și defecte, directoarea ne răspunde că întrebarea i se pare „inoportună”². Preferă să ne vorbească despre o descoperire care va schimba totul pentru el: KVN, acronimul pentru „Clubul Oamenilor Amuzanți și Creativi”, după numele unei emisiuni de televiziune rusești foarte populare, care transmitea un fel de campionat sau ligă de umor, unde grupuri de umoriști se înfruntau în bancuri, improvizații și scheciuri în fața unui public și a unui juriu care le dădea note. Aceste concursuri au apărut în anii '60, dar, după 30 de ani, odată cu prăbușirea Zidului, cuvântul s-a eliberat și, odată cu el, și critica la adresa politicienilor. Înainte, cenzura sovietică a suspendat temporar, de altfel, această emisiune vreme de câțiva ani, pe motiv că anumite poante erau „anti-sovietice”. Noul format lua în calcul o transmisiune în direct, ceea ce reprezenta o mare realizare tehnică, dar și un risc politic considerabil pentru producător. Odată cu sfârșitul Uniunii Sovietice, constrângerile s-au relaxat, iar popularitatea emisiunii a depășit curând frontierele rusești. Directoarea liceului își amintește cum, în 1994, Zelenski a propus să se importe conceptul și în liceul lor: „În primul an de școală, Volodimir mi-a adresat o cerere neobișnuită: *Valentina Petrovna, să organizăm*

¹ Interviu cu Alla Cepilko, 5 aprilie 2022 (n. a.).

² *Ibid.* (n. a.).

un KVN la școală, dar între echipe de elevi și echipe de profesori! Profesorilor le-a plăcut ideea. Echipa lor era condusă de profesorul de fizică, Volodimir Mikolaiovici Tighinian [...] Rolul meu era să arbitrez concursurile umoristice – și am orientat subiectele pe marginea cărora trebuiau să improvizeze – prezentare, teme pentru acasă și muzică. La primul concurs, o echipă de elevi condusă de Zelenski a câștigat – au făcut glume despre tot pe scenă – fără cenzură, dar cu bun simț. Umorul nu era deloc ofensator, dar numai jumătate din public a râs la anumite glume. Chiar și așa, când a fost anunțată victoria elevilor, toți cei prezenți au aplaudat”¹. Alla Cepilko ne descrie acest moment drept „cel mai tare din viața școlară a lui Volodimir”. Ea crede că „grație acestuia, el și-a putut exploata calitățile artistice, oratorice, de organizare și de conducere la modul cel mai strălucit. În istoria Gimnaziului nr. 95 din Krivoi Rog, a rămas drept cel mai bun căpitan de echipă de elevi la KVN”. Directoarea concluzionează: „Păstrăm permanent legătura cu absolvenții școlii noastre. Le urmărim succesele și realizările. Sunt mulți oameni celebri printre ei, dar suntem, bineînțeles, mândri în mod special de președintele Ucrainei, Volodimir Zelenski!”².

Devenit curând major, Zelenski se alătură trupei locale de KVN. Pentru a nu-și dezamăgi părinții, s-a înscris la Facultatea de Drept din oraș, care este afiliată Universității Economice din Kiev, dar nu avea în cap decât o singură idee: să câștige campionatul de KVN. Din 1997, în paralel cu studiile, el a fondat, împreună cu prietenii săi, o echipă numită „Kvartal 95”, aluzie la cartierul lor de origine, al cărei căpitan el era. S-a lansat în scris, în producția de spectacole umoristice, în care a

¹ <https://osvitoria.media/experience/poroshenko-ta-Zelenskij-htonaspravdi-za-nymy-stoyit/> (n. a.).

² Interviu cu Alla Cepilko, 4 aprilie 2022 (n. a.).